

*Шпак Л. Р.,
магістр філології
Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка*

*Жорняк Н. Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

*Федоришин О. І.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ЕМІЛІ ДІКІНСОН

Анотація. У статті простежено особливості комплексної концептуальної метафори “життя – це подорож” у когнітивному арсеналі Емілі Дікінсон. Апробовано порівняльний аналіз функціонування цієї метафори в індивідуальній авторській концептосфері поетеси та в концептосфері культурної спільноти, до якої вона належала. Продемонстровано продуктивність застосування цього типу аналізу для виявлення когнітивних механізмів інтеграції комплексних концептуальних метафор у концептосфері окремих авторів. Роботу виконано у парадигмі когнітивної лінгвістики. Відзначено, що аналіз поезії Емілі Дікінсон показує активне функціонування в структурі її індивідуальної авторської концептосфери топологічної моделі вихідної метафори “життя – це подорож”, що слугує для об’єктивації концепту “життя”. Доведено, що ідея романтизму, зокрема, характерна когнітивна налаштованість на з’ясування онтологічних та есхатологічних чинників буття в його ідеальному вимірі та в матеріальному вимірі простору і часу, що відповідно пов’язано з тугою за досконалістю та установкою на пошук віри для заповнення невідомості, яка розділяє ці виміри між собою. Пошук віри, у свою чергу, часто асоціюється з сумнівом чи навіть викликом, але сама його щирість і невідомість, очевидно, і є свідченням життєздатності цієї моделі у плані її потенційної відкритості тим істинам, на пошук яких вона власне і спрямована. Що ж стосується нашарування елементів трансценденталізму, то вони мають у цьому випадку загалом споглядальний характер, що пов’язано з відчуттям таємниці та благоговінням перед нею і що, у свою чергу, дещо згладжує елементи сумніву та виклику, надаючи провідним смислам моделі злагоженості та гармонійності. Згадані чинники, як можна попередньо припустити, повинні б теоретично внести певні корективи у сприйняття поетесою метафори “життя – це подорож”, а точніше варіацій цієї метафори, представлених у контексті концептосфери сучасної їй мовної та культурної спільноти – специфічної концептосфери жителя Нової Англії середини 19 ст., який структурував свій екзистенційний досвід в руслі іудео-християнської традиції західної культури.

Ключові слова: комплексна концептуальна метафора, концептуальні проєктування, імідж-схематична структура, когнітивні механізми, універсальність, варіювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Концептуальна метафора (conceptual metaphor) [1, р. 453] – це одна з ключових когнітивних операцій, що здійснюється експериментально, тобто як «розуміння і досвідне переживання» (understanding and experiencing) [1, р. 454] одного феномена через призму іншого шляхом проєктування (mapping) між двома когнітивними областями, бо ж доменами: наглядно-образно структурованою сферою джерела (source domain) та абстрактно структурованою сферою цілі (target domain) [2, р. 50] з метою об’єктивації концептів. Складаючи частину всезагального концептуального апарату, що структурує пізнавальний досвід членів тієї чи іншої мовної та культурної спільноти, така метафора, за Дж. Лакоффом та М. Тернером, простежуються на всіх рівнях відповідного дискурсу – від когнітивних диспозицій, що складають спілкування простих людей, до найбільш високої поезії [3, р. 8]. У цій статті зроблено спробу проаналізувати сліди її функціонування у творчості видатної представниці американської поезії XIX ст. – Емілі Дікінсон, індивідуальна авторська концептосфера якої сформувалася на ґрунті іудео-християнської традиції західної культури з нашаруванням романтизму і трансценденталізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Метафора «життя – це подорож» (life is a journey) – це, за визначенням Дж. Лакоффа та М. Тернера, базова концептуальна метафора [3, р. 51], тобто одна з основних метафор, які слугують для об’єктивації концептів. Дж. Лакофф у різночасовому співстворстві з М. Джонсоном, Дж. Еспенсоном та А. Голдбергом відносить її до групи структурних (structural), тобто таких концептуальних метафор, які дозволяють використовувати принцип, або ж механізм структурування одного чітко окресленого концепту для формування іншого [4, р. 62] і підгрупи, що визначається як «довготривала цілеспрямована діяльність – це подорож» [5, р. 36]. Сферою джерела цієї метафори є концепт подорожі, сферою цілі – концепт життя [3, р. 3]. Говорячи про сферу джерела, у цьому випадку, очевидно, варто внести уточнення з урахуванням категорії прототипу, зроблене К. Мак Елханомом, який

припустив, що, оскільки прототиповим типом мандрівки є саме мандрівка пішки, то на універсальному, всезагальному рівні досвіду концептуалізації дійсності цю метафору можна представити як “життя – це мандрівка пішки” (*living life is going on a journey by foot*) [6, с. 45].

Формування мети статті. Метою дослідження є простежити у творчості Емілі Дікінсон лінгвістичні звороти, що свідчать про наявність в її епістемологічній моделі концептуальної метафори “життя – це подорож” та пояснити витoki та особливості функціонування цієї метафори в когнітивному арсеналі поетеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізована метафора виражається через велику кількість мовних зворотів (*linguistic expressions*) [3, р. 50; 7, р. 123], які, зокрема, висловлюють не лише твердження стосовно певних фактів, як, наприклад, “*I’m at the crossroads in my life*”; “*She’s gone through a lot in life*” [8, р. 123], а й сумнів: “*People worry about whether they are getting anywhere with their lives, and about giving their lives some direction*” [3, р. 3] або заперечення: “*He’s without direction in life*” [5, р. 123]; “*I don’t know which path to take*” [3, р. 3].

Структура цієї метафори охоплює сукупність концептуальних проєктувань (*mappings*) [8, р. 123], здійснених зі сфери джерела у сферу цілі, або ж, в іншій термінології, сукупність концептуальних відповідностей (*conceptual correspondences*) [3, р. 3–4], чи то вихідних метафор (*primary metaphors*) [8, р. 160], з огляду на що вона може бути схарактеризована як комплексна (*complex metaphor*) [8, р. 11]. Згадані проєктування, або ж відповідності, відтак, охоплюють такі: “людина, що йде по житті, – це подорожний”, “проживання життя – це рух уздовж дороги”, “життєві цілі – це місця призначення”, “життєві труднощі – це перешкоди”, “засоби досягнення цілей – це маршрути”, “прогрес – це пройдена відстань”, “знаки прогресу – це віхи”, “місця вздовж дороги – етапи життя”, “порадники – це провідники”, “вибір – це перехрестя” [3, р. 3–4].

Стосовно ж імідж-схематичної структури (*image-schematic structure*) метафори “життя – це подорож” [5, р. 20], а відтак типу цієї метафори за образною складовою, то З. Кьовечеш визначає її як структурну, імідж-схематично структуровану своїм джерелом – концептом “подорож” (*journey*), в який, у свою чергу, закладена схема руху (*motion*) [9, р. 43–44]. Близька до цієї позиція простежується також у дослідженнях О. Єскеля та К. Мак Елханона, які, у свою чергу, визначають цю схему як схему шляху (*path*) [10, р. 24]; [6, р. 45].

Ці висновки, однак, не суперечать один одному, оскільки “схема руху” та “схема шляху” – це альтернативні назви однієї і тієї самої схеми “початок-шлях-ціль” (*source-path-goal*) [11, р. 275]; [10, р. 24], або ж, “схеми руху вздовж шляху” (*moving along the path*) [7, р. 18–19], – з акцентом на її динамічних або на візуальних, образних характеристиках. Аналізована схема, за Дж. Лакоффом, включає такі елементи, як: початок (*source*), місце призначення (*destination*), шлях (*path*) як послідовність суміжних місцезнаходжень, що сполучають початок і місце призначення, і, накінець, напрям (*direction*) [11, р. 275]. Ці елементи, очевидно, можна розбити на дві групи: шляху та руху, відповідно спроектувавши на ці групи такі величини, як відстань і швидкість, вказівка на які простежується у висновках О. Єскеля [10, р. 24], а також уточнивши групу

шляху елементами віх, перешкод, розгалужень та перехресть, які знову-таки віділяє в його структурі О. Єскель.

У результаті такого поділу схема “руху вздовж шляху” окреслюється в чітко фіксованій конфігурації елементів, а саме: група шляху – точки початку і кінця відліку плюс континuum точок, відстані між якими позначаються віхами; окремі сполучення точок визначаються як перешкоди, розгалуження та перехрестя;

група руху – рухомий об’єкт / об’єкти, напрям і швидкість, – тобто саму в тій конфігурації, яка власне і структурує образну основу згаданих вище концептуальних проєктувань.

З метою врівноваження цих висновків та вироблення комплексного підходу до вирішення проблеми стосунку концептуальної метафори «життя – це подорож» до поезії Емілі Дікінсон варто простежити функціонування відповідних концептуальних проєктувань, з одного боку, в індивідуальній авторській концептосфері поетеси, а з другого – в концептосфері тієї мовної й культурної спільноти, до якої вона належала, що, у свою чергу, допоможе зіставити особливості вираження цих концептосфер на рівні аналізованої метафори.

Для проведення порівняльного аналізу варто відштовхнутися від концептосфери мовної й культурної спільноти, адже саме цей рівень і був тим фоном, на якому відбувалася концептуалізація відчуття, сприйняття, а відтак і творче переосмислення поетесою реалій оточуючого її світу.

Ведучи мову про концептуальні чинники можливої інтеприоризації метафори “життя – це подорож” у структуру індивідуальної авторської концептосфери Емілі Дікінсон, варто згадати ще одну епістемологічну модель, під впливом якої ця концептосфера була сформована як унікільна сукупність взаємно пов’язаних смислів – модель романтизму з певним нашаруванням трансценденталізму. Для романтизму, зокрема, характерна когнітивна налаштованість на з’ясування онтологічних та есхатологічних чинників буття в його ідеальному вимірі та в матеріальному вимірі простору і часу, що відповідно пов’язано з тугою за досконалістю та установкою на пошук віри для заповнення невідомості, яка розділяє ці виміри між собою. Пошук віри, у свою чергу, часто асоціюється з сумнівом чи навіть викликом, але сама його ширість і непідробність, очевидно, і є свідченням життєздатності цієї моделі у плані її потенційної відкритості тим істинам, на пошук яких вона власне і спрямована. Що ж стосується нашарування елементів трансценденталізму, то вони мають у цьому випадку загалом споглядальний характер, що пов’язано з відчуттям таємниці та благоговінням перед нею і що, у свою чергу, дещо згладжує елементи сумніву та виклику, надаючи провідним смислам моделі злагоженості та гармонійності. Згадані чинники, як можна попередньо припустити, повинні б теоретично внести певні корективи у сприйняття поетесою метафори “життя – це подорож”, а точніше варіцій цієї метафори, представлених у контексті концептосфери сучасної їй мовної та культурної спільноти – специфічної концептосфери жителя Нової Англії середини 19 ст., який структурував свій екзистенційний досвід в руслі іудео-християнської традиції західної культури.

Аналіз поезії Емілі Дікінсон показує активне функціонування в структурі її індивідуальної авторської концептосфери топологічної моделі вихідної метафори «життя – це подорож», що слугує для об’єктивації концепту «життя» і знаходить

вираження у вигляді зворотів типу: “Could live ... Could contemplate the journey” [12, p. 43], [12, p. 718] тощо.

Це спостереження уточнюється з урахуванням категорії прототипу, з огляду на що метафора місцями набирає вигляду «життя – це мандрівка пішки», в основу якої закладено імідж-схему шляху, образний компонент якої зображається як дорога (“the road” [12, p. 344]), шлях (“a way” [12, p. 761; p. 875; p. 898]), або ж курс, слід (“the track” [12, p. 344; 12, p. 1260]). Структура цієї метафори включає такі концептуальні проєктування, як, зокрема: «проживання життя – це рух уздовж дороги / берега» та «люди, що йдуть по житті, – це піші мандрівники» – “pedestrians” [12, p. 7] (останнє, як варто зазначити, може бути виражено у поєднанні з засобом метонімії – через деталь “feet”), наприклад: “Our journey had advanced – our feet were almost come [12, p. 615], – де подорожні йдуть уздовж дороги, окресленої як “Being’s Road”; “The feet of people walking home” [12, p. 7], – де рух «додому», або ж у вічність, вже здійснюється вздовж берега (“on the shore”).

Окрім прототипового варіанту концептуальної метафори «життя – це подорож», у поезії Емілі Дікінсон – що, як можна припустити, пов’язано з проживанням у державі, яка має статус морської – широко представлений варіант, який базується на культурній моделі мореплавства: “життя – це подорож по морю”. Структура метафори у цій варіації охоплює такі концептуальні проєктування, як: “люди, що йдуть по житті, – це мореплавці” (“Sailors” [12, p. 30]); “лодські душі – це великі / малі кораблі / вітрила” (“stately sails” [12, p. 107]; “a little boat” [12, p. 30]; “the Ship” [12, p. 1454]; “my bark” [12, p. 52]; “a Sail” [12, p. 598]; “wandering Sails” [12, p. 78]); «проживання життя – це рух по морю [часу]” (“on this wondrous sea sailing silently” [12, p. 4]; “whether my bark went down at sea” [12, p. 52]; “down Time’s quaint stream ... we are enforced to sail” [12, p. 1656].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, говорячи про концептуальне проєктування “труднощі – це перешкоди”, яке внаслідок застосування механізму переробки трансформувалося в “труднощі, що супроводжуються втратою смислу, – це загублений шлях”, варто зазначити, що в контексті поезії Емілі Дікінсон воно простежується в комплексі з проєктуванням “небо – це [смісловий] орієнтир”, розробленим не лише в напрямку “життя без смислу – це подорож без цілі”, але й, як можна припустити, “труднощі наближають до неба”. Йдеться, зокрема, про твір “I stepped from Plank to Plank” [12, p. 875], в якому є місце імідж-схема розірваного шляху (в одній з версій вона простежується експліцитно: “A slow and cautious way” [12, p. 875], в іншій залишається імпліцитно: “So slow and cautiously” [12, p. 875]), де межа за труднощами подорож здійснюється в безпосередній близькості до зірок.

Після виділення зворотів, які в поезії Емілі Дікінсон є лінгвістичним вираженням метафори “життя – це подорож”, стає очевидним, що в її епістемологічній моделі ця метафора є високо функційною – більше того, як показав порівняльний аналіз концептуальних проєктувань цієї метафори в індивідуальній авторській концептосфері поетеси та в концептосфері мовної та культурної спільноти, до якої вона належала, – в узагальненій концептосфері жителів Нової Англії XIX ст., що

сформувалася в контексті впливів іудео-християнської традиції західної культури, – переважна частина цих проєктувань є поетичним розширенням і розробкою традиційних, і лише деякі з них піддаються механізму смислового розвитку.

Все це є свідченням того, що на рівні аналізованої метафори індивідуальна авторська концептосфера Емілі Дікінсон тісно наближається до концептосфери християнства, у певних моментах інтегруючи мотиви романтизму і місцями трансценденталізму.

Література:

1. Lakoff G. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy*. 1980. V. 77–8. P. 453–456.
2. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based On Image-Schemas? *Cognitive linguistics*. 1990. V. 1–1. P. 39–74.
3. Lakoff G. *More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989. 237 p.
4. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
5. Lakoff G. *Master Metaphor List (Second Draft Copy)*. Berkeley: University of California, 1991. 212 p.
6. McElhanon K.A. From simple metaphors to conceptual blending: The mapping of analogical concepts and the praxis of translation. *Journal of Translation*. 2006. Vol. 2(1). P. 31–81.
7. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. New York: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
8. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. New York: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
9. Kövecses Z. *Metaphor: a Practical Introduction*. Oxford: University Press, 2010. 249 p.
10. Jäkel O. Hypotheses Revisited: The Cognitive Theory of Metaphor Applied to Religious Texts. *Metaphoric.de* 2002. №2. P. 20–42.
11. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1990. 614 p.
12. *The Complete Poems of Emily Dickinson* / ed. Thomas H. Johnson. Boston, Toronto: Little, Brown and Company Limited, 1976. 770 p.

Shpak L., Zhorniak N., Fedoryshyn O. Individual characteristics of Emily Dickinson’s ceptosphere

Summary. The article traces the features of the complex conceptual metaphor “life is a journey” in Emily Dickinson’s cognitive arsenal. A comparative analysis of the functioning of this metaphor in the individual author’s conceptual sphere of the poetess and in the conceptual sphere of the cultural community to which she belonged was tested. The productivity of using this type of analysis to identify cognitive mechanisms of integration of complex conceptual metaphors into the conceptual spheres of individual authors has been demonstrated. The work was performed in the paradigm of cognitive linguistics. It is noted that the analysis of Emily Dickinson’s poetry shows the active functioning of the topological model of the original metaphor “life is a journey” in the structure of her individual author’s conceptual sphere, which serves to objectify the concept “life”. It has been proved that romanticism, in particular, is characterized by a cognitive disposition to clarify the ontological and eschatological factors of existence in its ideal dimension and in the material dimension of space and time, which is, accordingly, connected with the longing for perfection and the attitude to search for faith to fill the unknown, which divides these

dimensions among themselves. The search for faith, in turn, is often associated with doubt or even challenge, but its very sincerity and genuineness is obviously evidence of the viability of this model in terms of its potential openness to the truths that it is actually aimed at. As for the layering of elements of transcendentalism, in this case they have a generally contemplative character, which is associated with a sense of mystery and reverence for it and which, in turn, somewhat smoothes the elements of doubt and challenge, giving the leading senses models of coherence and harmony. The mentioned factors, as it can

be preliminarily assumed, should theoretically make certain corrections in the poet's perception of the metaphor "life is a journey", or rather variations of this metaphor, presented in the context of the conceptual sphere of her contemporary linguistic and cultural community - the specific conceptual sphere of a New England resident of the middle of the 19th century., who structured his existential experience along the lines of the Judeo-Christian tradition of Western culture.

Key words: complex conceptual metaphor, conceptual designs, image-schematic structure, cognitive mechanisms, universality, variation.